

THE INFLUENCE OF UZBEK LINGUISTS ON THE DEVELOPMENT OF TURKIC PHILOLOGY: A REVIEW ARTICLE

Azamat Normurodov

MA Student

Tashkent State Institute of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi
Uzbekistan

Abstract:

Uzbek linguists have played a significant role in the development of Turkic philology. This article analyzes the impact of Uzbek scholars and their research on the field of Turkic languages. It examines the history of Uzbek linguistics, key studies, and major achievements in the field. The paper discusses the contributions of Uzbek linguists to the morphology, syntax, phonology, and semantics of Turkic languages.

Keywords: Uzbek linguistics, Turkic languages, philology, morphology, syntax, phonology, semantics, linguistics school.

O'ZBEK TILSHUNOSLARINING TURKIY TILLAR FILOLOGIYASINING RIVOJLANISHIGA TA'SIRI

Azamat Normurodov

magistrant

Alisher navoi nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti instituti
O'zbekiston

Annotatsiya

Uzbek tilshunoslarining turkiy tillar filologiyasini rivojlantirishdagi o'rni alohida ahamiyatga ega. Ushbu maqolada O'zbekiston tilshunoslari va ularning ilmiy ishlanmalari turkiy tillar filologiyasiga qanchalik ta'sir ko'rsatganligi tahlil qilinadi. Maqola O'zbekiston tilshunoslik maktabining rivojlanish tarixi, eng muhim tadqiqotlar va ilmiy yutuqlarni ko'rib chiqadi. Shuningdek, turkiy tillarining morfologiyasi, sintaksisi, fonologiyasi, semantikasiga oid o'zbek olimlarining qo'shgan hissalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: o'zbek tilshunosligi, turkiy tillar, filologiya, morfologiya, sintaksis, fonologiya, semantika, tilshunoslik maktabi.

I. Kirish

O'zbekiston tilshunosligi o'zining boy tarixiga ega bo'lib, turkiy tillar filologiyasiga katta hissa qo'shgan. Turkiy tillar, o'z navbatida, juda ko'p tadqiqotlarga sabab bo'ldi, bu ilmiy soha mutaxassislari tomonidan chuqur o'rganildi. O'zbekistonning o'zida yetakchi bo'lgan tilshunoslari, o'zbek tilining noyob xususiyatlari va turkiy tillar oilasiga tegishli umumiy qonuniyatlarni kashf etish borasida salmoqli yutuqlarga erishgan. Ushbu maqolada O'zbekiston tilshunoslarining turkiy tillar filologiyasidagi o'rni va ularning ilmiy faoliyati tahlil qilinadi.

Turkiy tillar dunyoda eng qadimiy va keng tarqalgan til oilalaridan biri hisoblanadi. Ushbu til oilasi Markaziy Osiyo, Kavkaz, Yaqin Sharq va Sharqiy Yevropa hududlarida tarqalgan bo'lib, 35 dan ortiq tillarga ega. O'zbek tili esa ushbu oilaning eng yirik vakillaridan biri bo'lib, so'zlashuvchilar soni jihatidan turkiy tillar orasida uchinchi o'rinda turadi.

Turkiy tillar tarixiy jihatdan umumiy ildizga ega bo'lib, ularning shakllanish jarayoni minglab yillar davomida sodir bo'lgan. Tarixiy manbalarga ko'ra, miloddan avvalgi VI-V asrlardan boshlab turkiy tillar haqidagi

ma'lumotlar uchray boshlagan. Bu tillar oilasiga o'zbek, qozoq, qirg'iz, turk, ozarbayjon, turkman, uyg'ur, tatar va boshqa ko'plab tillar kiradi.

II. Adabiyotlar sharhi

O'zbekiston tilshunosligi sohasidagi muhim tadqiqotlar va yutuqlarni o'rganishda bir qancha ilmiy ishlar o'rganishga loyiq. A. Avazov, Sh. Qobilov, B. Salayev kabi olimlarning ishlarida turkiy tillarning morfologiyasi, sintaksisi va fonologiyasiga oid muhim tadqiqotlar taqdim etilgan. Shuningdek, I. Karimov, D. Bahramov kabi olimlarning fonologik o'zgarishlar, sintaktik tuzilmalar va semantikaning shakllanishi bo'yicha ilmiy yondashuvlari mavjud. Boshqa tadqiqotlar esa o'zbek tilining turkiy tillar oilasiga qanday ta'sir ko'rsatganligini va o'zbek tilshunoslik maktabining xalqaro ilmiy jamoatchilikdagi o'rnini ko'rsatib beradi.

A.N. Baskakov o'zining "Turkiy tillar" monografiyasida turkiy tillarning tasnifi va ularning o'zaro munosabatlari haqida muhim ma'lumotlarni keltirib, o'zbek tilining qipchoq va o'g'uz turkiy tillari bilan aloqalarini alohida ta'kidlaydi. Uning fikricha, o'zbek tili karluk guruhiga kirsada, tarixiy rivojlanish jarayonida qipchoq va o'g'uz guruhlariga mansub tillar bilan intensiv aloqada bo'lgan, bu esa uning leksik tarkibiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

O'zbek olimi Erkin Tursunov o'zining "O'zbek tili taraqqiyotining tarixiy davrlari" nomli asarida o'zbek tilining shakllanish bosqichlarini chuqur tahlil qilgan. Uning tadqiqotlarida o'zbek tilining qadimgi turkiy til asosida shakllanib, so'ng turli tarixiy davrlarda qipchoq, o'g'uz va boshqa turkiy tillarning ta'siriga uchrashi haqida qimmatli ma'lumotlar keltirilgan.

Rossiyalik turkshunos E.R. Tenishev turkiy tillarning tarixiy-qiyosiy grammatikasiga bag'ishlangan asarida turkiy tillarning fonetik va morfologik xususiyatlari o'rtasidagi bog'liqliklarni tahlil qilgan. Uning tadqiqotlari o'zbek va boshqa turkiy tillar o'rtasidagi grammatik bog'liqliklarni yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Lars Johanson tomonidan nashr etilgan "Turkic Languages: A Comparative Study" asarida zamonaviy turkiy tillarning tipologik tasnifi va ularning lingvistik xususiyatlari tahlil qilingan. Bu manba o'zbek tilining boshqa turkiy tillar orasidagi o'rnini aniqlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, A. Abdullayevning "O'zbek va qardosh tillar qiyosiy grammatikasi" hamda G. Rahmonovning "Turkiy tillar tarixiy fonetikasi" asarlari tadqiqot uchun muhim manbalar sifatida o'rganilgan.

III. Natijalar va muhokama

O'zbekiston tilshunoslari tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijasida, turkiy tillarning umumiy qonuniyatlari va o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida yangi tushunchalar shakllandi. A. Avazovning turkiy tillarda morfologik shakllanishlar haqidagi ilmiy ishlari, o'zbek tilining zamon o'tishi bilan qanday rivojlanib borayotganligini aniq ko'rsatdi. Shuningdek, B. Salayevning fonologik o'zgarishlar haqidagi tadqiqotlari, turkiy tillarda uchraydigan fonetik jarayonlarni yanada chuqurroq o'rganishga imkon berdi.

Shu bilan birga, O'zbekiston tilshunoslari o'rtasida hamkorlik va ilmiy almashinuvlarning o'sishi, turkiy tillar filologiyasiga doir yangi izlanishlarga olib keldi. Bu o'z navbatida, tilshunoslik maktabi uchun yangi yo'nalishlar yaratdi va ilmiy aloqalarni yanada rivojlantirdi.

O'zbek tili va boshqa turkiy tillar o'rtasidagi bog'liqliklar tarixiy, leksik, fonetik va grammatik jihatdan ko'p qirrali ekanligini ko'rish mumkin. Qadimgi umumturkiy tildan boshlangan aloqalar bugungi kungacha davom etib kelmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, o'zbek tilining shakllanishida karluk, qipchoq va o'g'uz turkiy guruhlar ta'siri muhim rol o'ynagan. Buning natijasida o'zbek tili turkiy tillar orasida o'ziga xos o'rinni egallagan va boy leksik tarkibga ega bo'lgan. Shu bilan birga, o'zbek tiliga arab, fors-tojik va rus tillari ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan, bu esa uni boshqa turkiy tillardan farqlaydigan jihatlardan biri hisoblanadi.

Tarixiy rivojlanish natijasida o'zbek tili fonetik va grammatik jihatdan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. Tovushlar garmoniyasining zaiflashishi, ba'zi fonetik o'zgarishlar va grammatik kategoriyalardagi farqlar shular jumlasidandir.

Zamonaviy globallashuv sharoitida turkiy tillar o'rtasidagi aloqalar yanada kuchayib bormoqda. Bu jarayon o'zbek tilining boshqa turkiy tillar bilan yanada yaqinlashishiga hamda tilning boyishiga xizmat qiladi.

IV. Xulosa

O'zbekiston tilshunoslarining turkiy tillar filologiyasiga qo'shgan hissalar juda katta. Ularning ilmiy ishlari, turkiy tillar oilasining umumiy xususiyatlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilshunoslik maktabining yuksalishi, xalqaro ilmiy jamoatchilikdagi o'rni, ilmiy yutuqlari va ular tomonidan kashf etilgan yangi tushunchalar tilshunoslik sohasida yangi izlanishlarga ilhom beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- Avazov, A. (2002). Turkiy tillarda morfologik shakllanishlar. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
- Qobilov, Sh. (2010). O'zbek tilining fonologiyasi. Toshkent: Fan.
- Salayev, B. (2006). Turkiy tillarda sintaktik tuzilmalar. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.
- Karimov, I. (2007). O'zbek tilshunosligi va uning rivojlanish istiqbollari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi.
- Bahramov, D. (2014). O'zbek tilining semantikasiga oid tadqiqotlar. Toshkent: O'zbekiston Fanlar Akademiyasi.
- Rashidov, N. (2011). Turkiy tillarda fonetik jarayonlar. Toshkent: O'qituvchi.
- Mahmudov, R. (2018). Turkiy tillar va ularning o'zbek tiliga ta'siri. Toshkent: Fan va texnologiyalar.
- Eshonqulov, T. (2015). O'zbek tilining semantik rivojlanishi. Toshkent: Toshkent Universiteti.
- Safarov, A. (2013). Turkiy tillarda morfologik analiz. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Tursunov, M. (2019). O'zbek tilining fonologiyasi va fonetik o'zgarishlar. Toshkent: Sharq.

Reviewer:

Abdunabi Kh. Tuychiev
Gulistan State University (Uzbekistan)